

Date: 13th June-2026

AN'ANAVIY CHOLG'U IJROCHILIGIDA TEMBR TAFAKKURI VA ANSAMBL
UYG'UNLIGI MASALALARI

Abduazimov Farruhbek Abdug'aniyevich

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada an'anaviy cholg'u ijrochiligida tembr tafakkuri, ijro uslubi, cholg'ulararo uyg'unlik va ansambl madaniyatining nazariy-amaliy jihatlarini yoritiladi. O'zbek milliy cholg'ulari nafaqat musiqiy tovush hosil qiluvchi vosita, balki xalqning estetik qarashlari, badiiy tafakkuri va ijro madaniyatini ifodalovchi muhim san'at hodisasi sifatida tahlil qilinadi. Maqolada dutor, tanbur, g'ijjak, nay, chang, rubob, doira kabi cholg'ularning ansambl tarkibidagi badiiy vazifalari, tembr imkoniyatlari hamda ijrochidan talab etiladigan musiqiy sezgirlik masalalari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, an'anaviy cholg'u ijrochiligini zamonaviy ta'lim jarayonida o'rgatishda ijro madaniyati, tinglash qobiliyati va jamoaviy ijro ko'nikmalarini shakllantirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: an'anaviy cholg'u, tembr tafakkuri, ansambl ijrochiligi, milliy musiqa, ijro madaniyati, cholg'ular uyg'unligi, badiiy talqin, musiqiy tafakkur.

O'zbek milliy musiqa san'ati o'zining boy janrlar tizimi, ohangdorligi, usul xilma-xilligi va cholg'u ijrochiligi an'analari bilan ajralib turadi. An'anaviy cholg'ular xalqimizning ko'p asrlik madaniy tajribasi, badiiy qarashlari va ruhiy olamini ifodalovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Har bir milliy cholg'u o'ziga xos ovoz rangi, ijro imkoniyati va badiiy vazifaga ega bo'lib, ular birgalikda xalq musiqa merosining rang-barangligini ta'minlaydi.

An'anaviy cholg'u ijrochiligini faqat texnik ko'nikmalar majmui sifatida talqin qilish yetarli emas. Bu jarayon ijrochidan tovushning mazmunini anglash, tembrning badiiy ta'sirini his qilish, cholg'ulararo muvozanatni saqlash va ansambl ijrosida umumiy musiqiy fikrga bo'ysunishni talab etadi. Ayniqsa, milliy cholg'ular ansamblida har bir cholg'uning alohida ovozi umumiy badiiy mazmunga xizmat qilishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, an'anaviy cholg'u ijrochiligida tembr tafakkuri va ansambl uyg'unligi masalalarini o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda musiqa ta'limi tizimida milliy cholg'ularni o'rgatish jarayoni yangi pedagogik yondashuvlar bilan boyib bormoqda. Biroq an'anaviy cholg'u ijrochiligida faqat asar matnini o'zlashtirish yoki texnik mashqlarni bajarish bilan cheklanib qolish kutilgan natijani bermaydi. Yosh ijrochida tembrni eshitish, ohangni his qilish, boshqa cholg'ular bilan uyg'unlashish, ansambl ichida o'z partiyasining badiiy vazifasini anglash kabi ko'nikmalar shakllanishi lozim. Mazkur maqolada aynan ushbu jihatlar ilmiy-uslubiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi.

Musiqa san'atida tembr tovushning rangini, uning badiiy qiyofasini belgilovchi muhim omillardan biridir. Bir xil balandlik va davomiylkdagi tovush turli cholg'ularda turlicha eshitiladi. Ana shu farq cholg'uning tembr xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Date: 13th June-2026

An'anaviy cholg'u ijrochiligidagi tembr faqat akustik hodisa emas, balki badiiy ifoda vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbek milliy cholg'ularining har biri o'ziga xos tembrga ega. Masalan, dutor tovushi mayin, sokin va lirik xarakter kasb etsa, tanbur ovozi chuqur, vazmin va falsafiy ohanglarga boydir. G'ijjak inson ovoziga yaqin ifodaviy xususiyati bilan ajralib turadi. Nay tovushi esa kenglik, sokinlik va ruhiy noziklikni ifodalash imkonini beradi. Doira esa tovushning ritmik-harakatlantiruvchi kuchini ta'minlaydi. Chang, rubob va boshqa cholg'ular ham o'z ovoz rangi orqali umumiy musiqiy matnga alohida badiiy tus beradi.

Tembr tafakkuri deganda ijrochining cholg'u ovozini oddiy tovush sifatida emas, balki ma'lum badiiy ma'noni ifodalovchi vosita sifatida anglay olishi tushuniladi. Bu tafakkur ijrochi ongida tovushning sifati, kuchi, yumshoqligi, ravonligi, bezaklari va umumiy musiqiy mazmun bilan bog'liqligini shakllantiradi. Demak, tembr tafakkuri ijrochining texnik tayyorgarligi bilan birga uning estetik didi, eshitish madaniyati va badiiy sezgirligiga ham bog'liqdir.

An'anaviy ijroda tovushning tabiiyligi muhim mezonlardan biridir. Cholg'u ovozini sun'iy kuchaytirish, uslubga mos bo'lmagan bezaklardan ortiqcha foydalanish yoki cholg'uning tabiiy tembrini buzish ijroning milliy xususiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois ijrochi cholg'uning ovoz imkoniyatlarini chuqur bilishi, uning tabiiy jarangini saqlagan holda badiiy mazmunni ochib berishi lozim.

An'anaviy cholg'ular xalq musiqa amaliyotida yakka ijro, jo'rnavozlik va ansambl tarkibida turli vazifalarni bajaradi. Yakka ijroda cholg'u asarning asosiy mazmunini to'liq ifodalashi kerak bo'lsa, ansambl ijrosida har bir cholg'u umumiy musiqiy tuzilmaning bir bo'lagi sifatida ishtirok etadi.

Dutor an'anaviy ijrochilikda lirik kayfiyatni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Uning yumshoq va ravon tovushi xalq qo'shiqlari, dostonchilik namunalari va sokin kuylar ijrosida keng qo'llaniladi. Dutor ijrochisidan tovushni nozik chiqarish, zarb va ohang uyg'unligini saqlash, kuy mazmuniga mos badiiy talqin topish talab etiladi.

Tanbur maqom va mumtoz kuylar ijrosida alohida ahamiyatga ega. Uning tovushi chuqur ma'noli, vazmin va keng ifodaviy imkoniyatlarga ega bo'lib, maqom yo'llarining ichki falsafiy ruhini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Tanbur ijrochiligidagi pardalarni aniq bosish, ohangni ravon olib borish va har bir tovushning badiiy vaznini his qilish muhimdir.

G'ijjak an'anaviy ansamblida kuychanlik va hissiy ifodaning asosiy manbalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Uning kamon yordamida hosil qilinadigan cho'ziq tovushlari ashula yoki kuy mazmunini chuqurroq ochishga xizmat qiladi. G'ijjak ijrochisi tovushning uzluksizligi, kamon harakati, bezaklarning tabiiyligi va ohangning mazmuniy yo'nalishiga e'tibor qaratishi zarur.

Nay cholg'usi milliy musiqada ruhiy noziklik va ichki sokinlikni ifodalovchi cholg'ulardan biridir. Uning tovushi ko'pincha kenglik, tabiatga yaqinlik, mushohada va falsafiy kayfiyatni uyg'otadi. Nay ijrochiligidagi nafas, tovush barqarorligi va ohangni tabiiy olib borish asosiy ahamiyatga ega.

Date: 13th June-2026

Doira esa ansambl ijrosining ritmik tayanchi hisoblanadi. U faqat zarb beruvchi cholgʻu emas, balki asarning ichki harakati, surʼati va usuliy tuzilishini boshqaruvchi badiiy vositadir. Doira ijrochisining vazifasi ritmni ushlab turish bilan cheklanmaydi; u ijro jarayonida umumiy kayfiyat, surʼat va dinamikani ham boshqaradi.

Ansambl ijrochiligi anʼanaviy cholgʻu sanʼatining muhim shakllaridan biridir. Ansambl — bu bir nechta cholgʻuning oddiy qoʻshilishi emas, balki umumiy badiiy maqsadga yoʻnaltirilgan ijodiy birlikdir. Unda har bir ijrochi oʻz partiyasini mukammal bilishi bilan birga boshqa cholgʻularni eshitishi, ularga moslashishi va umumiy musiqiy fikrga boʻysunishi kerak.

Cholgʻulararo uygʻunlik bir necha omillar orqali taʼminlanadi. Birinchidan, ijrochilar umumiy usul va surʼatni aniq his qilishlari zarur. Agar ansambl aʼzolaridan biri ritmik jihatdan oldinga chiqib ketsa yoki orqada qolsa, umumiy ijro yaxlitligi buziladi. Ikkinchidan, tovush balansi muhimdir. Kuchli tovushga ega cholgʻular mayin tovushli cholgʻularni bosib ketmasligi lozim. Uchinchidan, ijrochilar asarning badiiy mazmunini bir xil tushunishlari kerak. Aks holda, har bir ijrochi asarni turlicha talqin qiladi va umumiy ijroda uslubiy parokandalik yuzaga keladi.

Anʼanaviy ansamblida har bir cholgʻuning oʻz oʻrni mavjud. Masalan, doira usulni belgilasa, tanbur yoki dutor ohangning asosiy yoʻnalishini beradi, gʻijjak yoki nay esa kuyga hissiy rang qoʻshadi. Bunday taqsimot ijro jarayonida tabiiy muvozanatni yuzaga keltiradi. Shu bois ansambl ijrochiligi individual mahorat bilan bir qatorda jamoaviy eshitish madaniyatini ham talab etadi.

Ansambl ijrosida tinglash qobiliyati alohida ahamiyatga ega. Ijrochi faqat oʻz cholgʻusini eshitib qolmasdan, umumiy tovush manzarasini his qilishi lozim. Bunda boshqa cholgʻularning tembri, ritmik harakati, dinamikasi va badiiy vazifasi inobatga olinadi. Demak, ansambl madaniyati — bu musiqiy hamkorlik, oʻzaro hurmat va badiiy muvozanat madaniyatidir.

Anʼanaviy cholgʻu ijrochiligida uslubiy aniqlik muhim mezon hisoblanadi. Har bir hududiy ijrochilik maktabi oʻziga xos ohang, zarb, bezak, surʼat va ijro xarakteriga ega. Shuning uchun milliy cholgʻularni oʻrgatishda faqat notaga tayanish yetarli emas. Nota asarning asosiy tovush tuzilishini ifodalashi mumkin, biroq milliy ohangning nozik jihatlari koʻpincha jonli ijro, ustoz koʻrsatmasi va eshitish tajribasi orqali oʻzlashtiriladi.

Milliy ohang ijrochining tovush chiqarish usuli, bezaklardan foydalanishi, zarbni qoʻllashi, pauzalarini his qilishi va asarning ruhiyatiga kirib borishida namoyon boʻladi. Baʼzi ijrochilar texnik jihatdan toʻgʻri chalishlari mumkin, biroq ijroda milliy ruh yetarli boʻlmasa, asarning badiiy taʼsiri pasayadi. Demak, anʼanaviy cholgʻu ijrochiligida texnika va ruhiy ifoda bir-birini toʻldirishi zarur.

Ijro uslubida meʼyor masalasi ham muhimdir. Bezaklarni haddan tashqari koʻpaytirish, asarni keragidan ortiq tez ijro etish yoki cholgʻuning tabiiy ovozigga mos boʻlmagan ijro usullaridan foydalanish anʼanaviylik tamoyiliga zid boʻlishi mumkin. Shuning uchun ijrochi asarni talqin etishda milliy uslub, badiiy did va tarixiy ijro anʼanalarini hisobga olishi lozim.

Date: 13th June-2026

Musiqa ta'limida eshitish madaniyati ijrochilik mahoratining asosiy omillaridan biridir. Ayniqsa, an'anaviy cholg'u ijrochiligida eshitish qobiliyati nafaqat tovush balandligini aniqlash, balki tembr, ohang, usul, bezak va ansambl uyg'unligini his qilish bilan bog'liqdir.

Yosh ijrochilarni tayyorlashda avvalo cholg'uning tabiiy ovozini eshittirish, taniqli ijrochilar ijrosini tahlil qilish va turli cholg'ular tembrini farqlashga o'rgatish muhimdir. Bu jarayon o'quvchining musiqiy idrokini kengaytiradi. O'quvchi tovushni faqat eshitmaydi, balki uni tahlil qiladi, qiyoslaydi va badiiy ma'nosini anglashga harakat qiladi.

Ansambl mashg'ulotlari eshitish madaniyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bunda o'quvchi o'z cholg'usini umumiy ijro ichida eshitishni, kerakli vaqtda kuchliroq yoki pastroq chalishni, boshqa cholg'ular bilan ritmik va tembr jihatdan uyg'unlashishni o'rganadi. Bunday ko'nikmalar faqat yakka mashg'ulotlarda emas, balki jamoaviy ijro jarayonida shakllanadi.

Pedagog o'quvchiga asarni o'rgatishda uning texnik bajarilishidan tashqari tovush sifati, tembr tozaligi, usul aniqligi va badiiy ifodasiga ham e'tibor qaratishi kerak. Har bir darsda o'quvchining eshitish madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi savollar va amaliy topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan, "ushbu tovush qaysi kayfiyatni beradi?", "bu joyda cholg'u ovozi nega yumshoqroq bo'lishi kerak?", "ansamblida bu partiya qaysi cholg'u bilan uyg'unlashadi?" kabi savollar o'quvchining ijro tafakkurini rivojlantiradi.

Bugungi madaniy jarayonlarda an'anaviy cholg'u ijrochiligi yangi sharoitlarda rivojlanmoqda. Sahna madaniyati, ovoz kuchaytirish texnikalari, raqamli yozuvlar, onlayn ta'lim platformalari va zamonaviy ansambl shakllari milliy cholg'ular ijrosiga yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Biroq bu jarayonda asosiy masala milliy ijro xususiyatlarini saqlab qolishdir.

Zamonaviy texnik vositalar ijro sifatini oshirishga xizmat qilishi mumkin, ammo ular cholg'uning tabiiy ovozini buzmasligi lozim. Masalan, ovoz kuchaytirish qurilmalari noto'g'ri qo'llansa, dutor yoki nayning nozik tembri yo'qolishi, doira tovushi esa haddan tashqari keskin eshutilishi mumkin. Shu sababli milliy cholg'ularni sahnalashtirishda akustik muvozanat, tovush tabiiyligi va tembr aniqligiga e'tibor berish zarur.

Raqamli texnologiyalar an'anaviy cholg'u ta'limida ham samarali qo'llanishi mumkin. Video darslar, audio yozuvlar, ijro namunalari va elektron qo'llanmalar o'quvchilarning mustaqil ishlash imkoniyatini kengaytiradi. Biroq an'anaviy ijrochilikning asosiy mohiyati jonli muloqot, ustoz ko'rsatmasi va bevosita eshitish tajribasi bilan bog'liq bo'lib qoladi. Shuning uchun zamonaviy vositalar ustoz-shogird an'anasining o'rnini to'liq bosa olmaydi, balki uni to'ldiruvchi vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

An'anaviy cholg'u ijrochiligi o'zbek milliy musiqa madaniyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u xalqning badiiy tafakkuri, estetik qarashlari va ijro madaniyatini ifodalaydi. Milliy cholg'ularning har biri o'z tembr xususiyati, badiiy vazifasi va ijro imkoniyatiga ega. Shu bois an'anaviy cholg'u ijrochiligini o'rganishda tovush, tembr, usul, badiiy talqin va ansambl uyg'unligi masalalariga alohida e'tibor qaratish zarur.

Date: 13th June-2026

Tembr tafakkuri ijrochining cholgʻu ovozi chuqur anglashiga, uning badiiy imkoniyatlaridan maqsadli foydalanishiga yordam beradi. Ansambl uygʻunligi esa ijrochidan jamoaviy eshitish madaniyati, ritmik barqarorlik, tovush balansi va umumiy badiiy maqsadga boʻysunishni talab qiladi. Anʻanaviy cholgʻu ijrochiligida individual mahorat va jamoaviy ijro madaniyati bir-birini toʻldiruvchi omillar sifatida namoyon boʻladi.

Yosh ijrochilarni tayyorlashda texnik mashqlar bilan bir qatorda eshitish madaniyatini rivojlantirish, milliy ohangni his qilish, cholgʻulararo uygʻunlikni anglash va sahna madaniyatini shakllantirish muhimdir. Zamonaviy taʼlim texnologiyalari bu jarayonga yordam berishi mumkin, ammo anʻanaviy ijrochilikning asosiy negizi boʻlgan jonli ijro, ustoz-shogird muloqoti va milliy uslubiy tajriba doimo markazda qolishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, anʻanaviy cholgʻu ijrochiligida tembr tafakkuri va ansambl uygʻunligini chuqur oʻrganish milliy musiqa merosining badiiy qimmatini anglash, uni yosh avlodga sifatli yetkazish hamda ijrochilik madaniyatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Fitrat A. Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi. Toshkent: Fan, 1993.
2. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. Toshkent: Oʻzbekiston davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 1963.
3. Matyoqubov O. Maqomot. Toshkent: Musiqqa, 2004.
4. Yunusov R. Oʻzbek xalq musiqasi ijodi. Toshkent: Oʻqituvchi, 1994.
5. Akbarov I. Musiqqa lugʻati. Toshkent: Oʻqituvchi, 1997.
6. Odilov A. Oʻzbek xalq cholgʻularida ijrochilik tarixi. Toshkent: Oʻqituvchi, 1995.
7. Karomatov F. Oʻzbek cholgʻu musiqasi. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 1972.
8. Qodirov M. Anʻanaviy musiqa asoslari. Toshkent: Musiqqa, 2008.
9. Begmatov S. Maqom sanʼati va ijrochilik anʼanalari. Toshkent: Musiqqa, 2010.
10. Nazarov A. Oʻzbek xalq cholgʻulari va ularning ijro imkoniyatlari. Toshkent: Oʻqituvchi, 2012.

